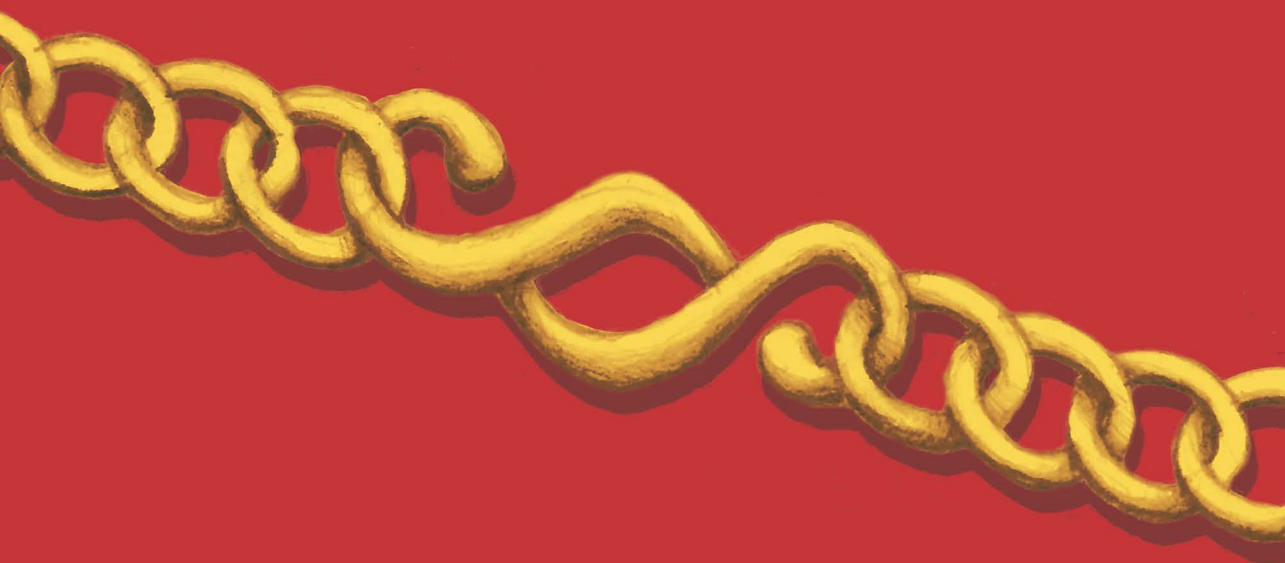

Krzysztof Woźniewski

PRAWO KARNE PROCESOWE

Zarys Instytucji

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Gdańskiego

PRAWO KARNE PROCESOWE

Zarys instytucji

Krzysztof Woźniewski

PRAWO KARNE PROCESOWE

Zarys instytucji

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2020

Stan prawny: 1 grudnia 2020 r.

Recenzent
prof. dr hab. Hanna Paluszkiewicz

Redaktor Wydawnictwa
Michał Staniszewski

Skorowidz
Wioletta Niemiec

Projekt okładki i stron tytułowych
Jan Rutka

Skład i łamanie
Maksymilian Biniakiewicz

Publikacja sfinansowana ze środków Wydziału Prawa i Administracji
Uniwersytetu Gdańskiego oraz Katedry Prawa Karnego Procesowego
i Kryminalistyki Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-044-7

Wydanie IV zaktualizowane i zmienione

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel.: 58 523 11 37; 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49

Spis treści

Przedmowa	9
Wykaz skrótów	10
Akty prawne	10
Rozdział I. Zagadnienia ogólne	15
1. Pojęcia podstawowe	15
1.1. Proces karny	15
1.2. Przedmiot procesu karnego	16
1.3. Funkcje procesu karnego	19
1.4. Proces karny a postępowanie karne	20
2. Pojęcie prawa karnego procesowego	20
2.1. Prawo karne procesowe i jego funkcje	20
2.2. Źródła prawa karnego procesowego	21
2.3. Obowiązki prawa karnego procesowego w miejscu i czasie	24
3. Stosowanie i wykładnia prawa karnego procesowego	26
4. Nauki pomocnicze procesu karnego	28
5. Wybrana literatura przedmiotu	29
Rozdział II. Naczelne zasady procesu karnego	32
1. Pojęcie i rodzaje naczelných zasad karnoprosesowych	32
2. Zasady organizacyjno-ustrojowe procesu karnego	34
2.1. Zasada prawa do sądu	34
2.2. Zasada udziału czynnika społecznego w procesie karnym	35
2.3. Zasada niezależności i niezawisłości sędziowskiej	36
2.4. Zasada obiektywizmu	37
2.5. Zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego (art. 8 §§ 1–2 k.p.k.)	38
3. Zasady funkcjonalne w procesie karnym	40
3.1. Zasady związane ze wszczęciem procesu karnego	40
3.2. Zasady dotyczące sytuacji prawnej oskarżonego	46
3.3. Zasady dotyczące formy i sposobu prowadzenia postępowania	50
4. Zasady postępowania dowodowego	58
4.1. Zasada prawdy materialnej	58
4.2. Zasada swobodnej oceny dowodów	60
4.3. Zasada bezpośredniości	61
4.4. „Zasada” ciężaru dowodu	62
4.5. Zasada szybkości i koncentracji procesu	63

Rozdział III. Przesłanki procesowe	66
1. Pojęcie, funkcje i rodzaje przesłanek procesowych	66
2. Katalog ważniejszych przesłanek procesowych	68
2.1. Przesłanki o charakterze materialnym	69
2.2. Przesłanki formalne	71
3. Skutki procesowe negatywnych przesłanek procesowych	74
Rozdział IV. Uczestnicy procesu karnego	77
1. Pojęcie uczestników procesu i ich kategorie	77
2. Organy procesowe	77
2.1. Organy postępowania przygotowawczego	78
2.2. Organy postępowania jurysdykcyjnego	90
2.3. Organy postępowania wykonawczego	101
3. Strony procesowe	102
3.1. Pojęcie stron procesowych i ich podział	102
3.2. Poszczególne strony procesowe	103
4. Reprezentanci stron procesowych	116
5. Strony szczególne	119
6. Pozostali uczestnicy procesu	120
6.1. Rzecznicy interesu społecznego	120
6.2. Osobowe źródła dowodu	126
6.3. Pomocnicy organów procesowych	126
Rozdział V. Czynności procesowe	128
1. Pojęcie i podział czynności procesowych	128
2. Orzeczenia, zarządzenia i polecenia	131
2.1. Orzeczenia: wyroki i postanowienia	132
2.2. Zarządzenie	134
2.3. Promulgacja	135
2.4. Prawomocność	136
2.5. Sprostowanie omyłek (art. 105 k.p.k.)	136
3. Odwoływalność czynności procesowych	137
4. Rozprawa i posiedzenie	138
5. Porządek czynności procesowych	139
5.1. Forma czynności procesowych (art. 116 k.p.k.)	139
5.2. Pisma procesowe (art. 119–120 k.p.k.)	140
5.3. Ocena znaczenia czynności procesowej (art. 118 k.p.k.)	141
5.4. Udział w czynnościach procesowych (art. 117 – 117a k.p.k.)	141
6. Terminy procesowe	143
6.1. Pojęcie i rodzaje	143
6.2. Sposób obliczania terminów	144
7. Doręczenia	146
8. Formy dokumentacji czynności procesowych	149
8.1. Protokół	149
8.2. Notatka urzędowa	152
9. Przeglądanie akt i sporządzanie odpisów	153
9.1. Postępowanie sądowe (art. 156 § 1–4 k.p.k.)	155
9.2. Sporządzanie kopii dokumentów, odpisów orzeczeń i protokołów (art. 156 § 2–4, 157 k.p.k.)	156

10. Odtworzenie zaginionych lub zniszczonych akt	156
11. Nieważność, skuteczność, dopuszczalność czynności procesowych	158
Rozdział VI. Dowody	160
1. Zasadnicze pojęcia teorii dowodów	160
1.1. Dowód	160
1.2. Wybrane podziały dowodów	161
1.3. Postępowanie dowodowe oraz dowodzenie	162
1.4. Przedmiot dowodu	163
1.5. Surogaty udowodnienia	164
2. Wprowadzanie dowodów do procesu. Wniosek dowodowy	166
3. Zakazy dowodowe	169
3.1. Zakazy dowodzenia określonych faktów	170
3.2. Zakazy dowodzenia za pomocą określonego dowodu	170
3.3. Zakaz stosowania określonych metod dowodzenia	172
3.4. Zakazy wykorzystania dowodów przeprowadzonych w procesie karnym ...	172
4. Poszczególne środki dowodowe	174
4.1. Wyjaśnienia oskarżonego	174
4.2. Zeznania świadków, świadek anonimowy, świadek koronny	175
4.3. Opinie biegłych	182
4.4. Tłumacze i specjaliści	186
4.5. Oględziny, otwarcie zwłok, eksperyment procesowy, dokument	187
4.6. Wywiad środowiskowy i badanie oskarżonego	189
5. Dowodowe czynności poszukiwawcze	191
5.1. Zatrzymanie rzeczy, przeszukanie	191
5.2. Kontrola i utrwalanie rozmów	195
Rozdział VII. Środki przymusu	201
1. Zatrzymanie – pojęcie i rodzaje	201
2. Środki zapobiegawcze	206
2.1. Pojęcie, funkcje i warunki stosowania środków zapobiegawczych	206
2.2. Tymczasowe aresztowanie – pojęcie, przesłanki i procedura stosowania	209
2.3. Poręczenie majątkowe, społeczne i indywidualne (art. 266–274 k.p.k.)	214
2.4. Dozór policyjny	216
2.5. Nakaz okresowego opuszczenia lokalu mieszkalnego	217
2.6. Nakazy i zakazy zachowania (art. 276 k.p.k.)	218
2.7. Zakaz zbliżania się do personelu medycznego (art. 276a § 1–5 k.p.k.)	218
2.8. Zakaz opuszczania kraju (art. 277 k.p.k.)	219
3. Kary porządkowe i sankcje wymuszające spełnienie obowiązków procesowych	220
4. Poszukiwanie oskarżonego, list gończy, list żelazny	222
5. Zabezpieczenie majątkowe	224
Rozdział VIII. Przebieg procesu karnego	227
1. Postępowanie przygotowawcze	227
1.1. Zadania postępowania przygotowawczego	228
1.2. Formy postępowania przygotowawczego	228
1.3. Przebieg postępowania przygotowawczego	230
1.4. Sposoby zakończenia postępowania przygotowawczego	238
1.5. Nadzór procesowy prokuratora (art. 326 k.p.k.)	243

1.6. Formy powrotu do prawomocnie umorzonego postępowania przygotowawczego	244
1.7. Czynności sądu w postępowaniu przygotowawczym	245
2. Postępowanie jurysdykcyjne przed sądem pierwszej instancji	247
2.1. Postępowanie przejściowe	248
2.2. Rozprawa główna	257
3. Postępowanie odwoławcze	271
3.1. Uwagi wstępne	271
3.2. Przebieg postępowania odwoławczego	279
4. Mediacja w sprawach karnych	285
4.1. Uwagi wstępne. Zasady mediacji	285
4.2. Przesłanki postępowania mediacyjnego	285
4.3. Przebieg postępowania mediacyjnego	286
5. Postępowanie wykonawcze – uwagi wstępne oraz schemat przebiegu	287
Rozdział IX. Postępowania szczególne	289
1. Uwagi ogólne	289
2. Postępowanie prywatnoskargowe (art. 485 k.p.k.)	290
3. Postępowanie nakazowe (art. 500–507 k.p.k.)	292
4. Postępowanie przyspieszone (art. 517a–517j k.p.k.)	293
Rozdział X. Postępowania naprawcze po uprawomocnieniu się orzeczenia sądowego	298
1. Kasacja (art. 518–539 k.p.k.)	299
2. Skarga na wyrok sądu odwoławczego (art. 539 a–e k.p.k.)	302
3. Wznowienie postępowania karnego (art. 540–548 k.p.k.)	303
Rozdział XI. Postępowanie po uprawomocnieniu się orzeczenia	309
1. Podjęcie postępowania warunkowo umorzonego	309
2. Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie	311
3. Orzekanie kary łącznej (art. 568a–577 k.p.k.)	313
4. Ułaskawienie (art. 560–568 k.p.k.)	314
Rozdział XII. Wybrane zagadnienia postępowania w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych	317
1. Zasada subsydiarności	317
2. Przedmiot regulacji Działu XIII k.p.k.	318
3. Współpraca w sprawach karnych z krajami Unii Europejskiej – wybrane instytucje	322
3.1. Instytucja zamrażania dowodów	322
3.2. Europejski Nakaz Dochodzeniowy (END)	324
3.3. Europejski Nakaz Aresztowania (ENA)	326
4. Przejęcie i przekazanie ścigania karnego	330
5. Ekstradycja	331
Bibliografia	334
Wykaz tabel i schematów	339
Skorowidz	340

Przedmowa

Kolejna, czwarta już edycja niniejszego podręcznika kontynuuje swoje podstawowe zadanie, jakie stało przed trzema poprzednimi wydaniem (2005, 2006, 2013), w postaci dostarczenia studentom kierunków nie *stricte* prawnych (administracja, bezpieczeństwo, kryminologia) podstawowej wiedzy z zakresu prawa karnego procesowego, zaprezentowanej jednakże w sposób możliwie najbardziej syntetyczny. Mimo dalszego – w porównaniu z wydaniem z 2013 r. – znacznego poszerzenia zakresu wiadomości praktycznie w odniesieniu do każdej omawianej instytucji, również i to wydanie w żadnym wypadku nie pretenduje do zastąpienia regularnych podręczników akademickich do nauki prawa karnego procesowego i procesu karnego na magisterskich studiach prawnych, aczkolwiek może stanowić pewne do nich wprowadzenie. Zwięźle przedstawienie poszczególnych zagadnień karnoprosesowych pozwala studentowi na zapoznanie się z określonymi instytucjami prawa karnego procesowego zarówno w sposób systematyczny, jak i przy korzystaniu z podręcznika na zasadzie małej encyklopedii przedmiotu, co ułatwia dodany w tym wydaniu skorowidz. O podjęciu decyzji o kolejnym wydaniu zdecydowała m.in. konieczność uwzględnienia zmian wynikających z licznych nowelizacji kodeksu postępowania karnego, jakie miały miejsce w ostatnich 7 latach, w istotny sposób wpływających na kształt obowiązującego modelu procesu karnego.

Podręcznik został opracowany przy wykorzystaniu znaczących pozycji literatury przedmiotu wydanych zarówno pod rządami obowiązującego obecnie kodeksu postępowania karnego z 1997 r. według stanu prawnego na dzień 1 sierpnia 2020 r., jak i kodeksu postępowania karnego z 1969 r. oraz orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych. Przy opracowaniu niniejszej wersji podręcznika zostały wykorzystane liczne uwagi i sugestie czytelników korzystających z trzech poprzednich wydań.

Gdańsk, 1 grudnia 2020 r.

Autor

Wykaz skrótów

Akty prawne

EKPCz	Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.k.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 1444 ze zm.)
k.k.s.	ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 19 ze zm.)
k.k.w.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 523 ze zm.)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.c.	ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 1575)
k.p.k.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 30 ze zm.)
k.p.w.	ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 729 ze zm.)
k.r.o.	ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 1359)
k.s.h.	ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 1526)
k.w.	ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 821 ze zm.)

MPPOiP	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
pr.prok.	ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 740)
p.u.s.p.	ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 2072)
p.u.s.w.	ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 1754)
p.w.k.p.k.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 556 ze zm.)
u.ABW	ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 27 ze zm.)
u.CBA	ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 1921 ze zm.)
u.KAS	ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 505)
u.niel.	ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r., poz. 969)
u.o.i.p.p.i.ś.	ustawa z dnia 28 listopada 2015 r. o ochronie i pomocy pokrzywdzonego i świadka (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r., poz. 21 ze zm.)
u.Pol.	ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 360 ze zm.)
u.SG	ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 305)
u.SKWoSWW	ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 687)
u.SN	ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 825)
u.SW	ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 848)
u.TS	ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 2122)

u.ś.k.	ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r., poz. 1197 ze zm.)
u.ŻW	ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 431)

Czasopisma i publikatory

Biul.PK	Biuletyn Prawa Karnego
Dz. U.	Dziennik Ustaw
Dz. Urz. UE	Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
GSP	„Gdańskie Studia Prawnicze”
GSP-Prz.Orzecz.	„Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa”
INov.	„Ius Novum”
KZS	„Krakowskie Zeszyty Sądowe”
Legalis	System Informacji Prawnej Wydawnictwa C.H.Beck
LEX	Internetowy System Prawny Wydawnictwa Wolters Kluwer
NP	„Nowe Prawo”
OSNKW	„Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa”
OSNP	„Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych”
OSNPG	„Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej”
OSNwSK	„Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach karnych”
OSP	„Orzecznictwo Sądów Polskich”
OJEC	„Official Journal of the European Community”
OTK-A	„Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” – zbiór urzędowy, Seria A
PiP	„Państwo i Prawo”
Prok. i Pr.	„Prokuratura i Prawo”

Inne

ABW	Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego
AW	Agencja Wywiadu
CBA	Centralne Biuro Antykorupcyjne
DG NIK	Dyrektor Generalny Najwyższej Izby Kontroli
ENA	Europejski Nakaz Aresztowania
END	Europejski Nakaz Dochodzeniowy
GIODO	Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych
IPN	Instytut Pamięci Narodowej
KAS	Krajowa Administracja Skarbowa
MTK	Międzynarodowy Trybunał Karny
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
OSP	Ochotnicza Straż Pożarna
RPO	Rzecznik Praw Obywatelskich
SA	Sąd Apelacyjny
SG	Służba Graniczna
SKW	Służba Kontrwywiadu Wojskowego
SN	Sąd Najwyższy
SW	Służba Więzienna
tekst jedn.	tekst jednolity
TK	Trybunał Konstytucyjny
TS	Trybunał Stanu
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
ŻW	Żandarmeria Wojskowa

Literatura przywoływana zapisem skrótowym

M. Cieślak, <i>Polska procedura</i> 2011	M. Cieślak, <i>Dzieła wybrane. Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne</i> (reedycja wydań z 1973 i 1984 red. S. Waltoś), Kraków 2011
--	--

- K. Dudka, H. Paluszkiwicz, *Postępowanie karne* 2018
- K. Dudka, H. Paluszkiewicz, *Postępowanie karne*, Warszawa 2018
- J. Grajewski, *Prawo karne procesowe* 2011
- J. Grajewski (red.), K. Papke-Olszauskas, S. Steinborn, K. Woźniewski, *Prawo karne procesowe. Część ogólna*, wyd. 3, Warszawa 2011
- J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Komentarz* 2013
- J. Grajewski, L.K. Paprzycki (red.), S. Steinborn, *KPK. Komentarz* Warszawa 2013, t. 1 i 2
- T. Grzegorzczak, *Komentarz* 2014
- T. Grzegorzczak, *Kodeks Postępowania Karnego, Komentarz*, Warszawa 2014
- T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne* 2014
- T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014
- P. Hofmański (red.), E. Sadzik, K. Zgryzek, *KPK. Komentarz* 2011, t. 1
- P. Hofmański (red.), E. Sadzik, K. Zgryzek, *KPK. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2011
- A. Sakowicz i in., *Komentarz* 2018
- K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, A. Górski, M. Królikowski, A. Sakowicz (red.), M. Warchoń, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2018
- J. Skorupka, *Komentarz* 2020
- J. Skorupka (red.), Z. Brodzisz, D. Gruszecka, I. Hayduk-Hawrylak, W. Jasiński, J. Kosonoga, B. Nita-Światłowska, K. Nowicki, Z. Pachowicz, R. Ponikowski, W. Posnow, S. Szolucha, A. Światłowski, D. Świecki, J. Zagrodnik, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2020 (wyd. el. Legalis)
- D. Świecki (red.), *KPK. Komentarz* 2018
- D. Świecki (red.), B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1–2, Warszawa 2018
- S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny* 2018
- S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, wyd. 14, Warszawa 2018
- S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny* 2020
- S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, wyd. 15, Warszawa 2020

Rozdział I. Zagadnienia ogólne

1. Pojęcia podstawowe

1.1. Proces karny

Prawo karne materialne, regulowane przede wszystkim ustawą z dnia 6 czerwca 1997 r. – **Kodeks karny**¹, określa zasady odpowiedzialności karnej za czyny zakazane przez ustawę pod groźbą kary oraz przewidziane za ich popełnienie środki reakcji karnej, w szczególności zaś kary. By zrealizować w konkretnym przypadku normę prawa karnego materialnego, konieczne jest jednak podjęcie określonych działań, których podstawowym celem jest ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony, kto dopuścił się jego popełnienia oraz w jakim stopniu jest odpowiedzialny za jego popełnienie. Działalności tej, wiążącej się ze stosowaniem prawa karnego materialnego, nie pozostawiono wyłącznie swobodzie zainteresowanych podmiotów, lecz ze względów społecznych poddano określonym uregulowaniom prawnym.

Proces karny zatem to prawnie uregulowana działalność organów państwowych z udziałem stron i innych uczestników procesu, ukierunkowana na ustalenie i wykrycie przestępstwa, ustalenie i wykrycie jego sprawcy, pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej poprzez osądzenie go i ewentualne wykonanie kary, środków reakcji karnej, przepadku, środków kompensacyjnych oraz środków zabezpieczających².

¹ Tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 1444 ze zm.

² Bliższe wyjaśnienia wskazanych tu kwestii pojęciowych zob. m.in.: M. Cieślak, *Polska procedura 2011*, s. 7 i nn.; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny 2020*, s. 22. Por. również: J. Skorupka, *Pojęcie procesu karnego* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 1, cz. 1: *Zagadnienia ogólne*, red. P. Hofmański, rozdz. 2.3.1, Warszawa 2013; C. Kulesza [w:] C. Kulesza, P. Starzyński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2017, s. 3; T. Grzegorzczak [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne 2014*, s. 39; J. Grajewski [w:] J. Grajewski, *Prawo karne procesowe 2011*, s. 2; W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, t. 1, Bydgoszcz 2000, s. 15; R. Kmiecik [w:] R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 21, Z. Świda [w:] Z. Świda, R. Ponikowski, W. Posnow, *Postępowanie karne*.

W obrębie samego procesu karnego wyróżniamy proces karny powszechny i proces karny specjalny. **Powszechny proces karny** to proces, który toczy się przed sądami powszechnymi, czyli przed sądami rejonowymi, sądami okręgowymi i sądami apelacyjnymi oraz Sądem Najwyższym – Izbą Karną oraz Izbą Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych. Z kolei **specjalny proces karny** to proces, który ma miejsce przed sądami szczególnymi (specjalnymi). W Polsce do sądów szczególnych zaliczamy **sądy wojskowe**³ (tj. wojskowe sądy garnizonowe, wojskowe sądy okręgowe i Sąd Najwyższy – Izba Wojskowa) oraz **Trybunał Stanu**, przed którym odpowiada Prezydent RP za naruszenie konstytucji (tzw. delikt konstytucyjny) czy też popełnienie przestępstwa, oraz członkowie Rady Ministrów za przestępstwa popełnione w związku z zajmowanym stanowiskiem (zob. odpowiednio art. 145 ust. 1 i art. 156 ust. 1 Konstytucji RP).

1.2. Przedmiot procesu karnego

Przedmiotem procesu karnego, stanowiącego ze swej istoty pewien przebieg zmierzający do realizacji prawa karnego materialnego, **jest odpowiedzialność prawna**, czyli powinność poniesienia przez konkretną osobę konsekwencji prawnych za konkretne przestępstwo, wynikających z prawa karnego lub cywilnego⁴. Odpowiedzialność ta ma podwójny aspekt: karny i cywilny, przy czym kwestia odpowiedzialności karnej to podstawowy przedmiot procesu.

Prawidłowe rozstrzygnięcie kwestii odpowiedzialności prawnej osoby ściganej za zarzucane jej przestępstwo w procesie karnym zależy od właściwego ustalenia podstawy faktycznej i podstawy prawnej. **Podstawa faktyczna** to określenie zarzucanego (np. w akcie oskarżenia), a następnie

Część ogólna, Warszawa, s. 13; K. Dudka [w:] K. Dudka, H. Paluszkiwicz, *Postępowanie karne 2018*, s. 33; K. Marszał [w:] R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik (red.), K. Zgryzek, *Proces karny*, Warszawa 2019, s. 25.

³ Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. prawo o ustroju sądów wojskowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 2216, ze zm.) sądy wojskowe sprawują w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych w zakresie przewidzianym w ustawach oraz orzekają w innych sprawach, jeżeli zostały one przekazane do ich właściwości odrębnymi ustawami.

⁴ Zob. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny 2020*, s. 29. Teoria odpowiedzialności jako przedmiotu polskiego procesu karnego została wstępnie zarysowana przez L. Schaffa, a następnie uściślona przez M. Cieślaka i W. Daszkiewicza. Nie jest więc przedmiotem procesu ani wiadomość o przestępstwie, ani sam fakt przestępstwa, albowiem „badanie rzeczywistości nie jest w procesie celem samoistnym, lecz jedynie pośrednim, tj. służącym do określenia odpowiedzialności i jej rozmiarów”. Zob. M. Cieślak, *Polska procedura 2011*, s. 38 oraz np. J. Tylman [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne 2014*, s. 48.

przypisanego (np. w wyroku) czynu zabronionego, natomiast **podstawa prawna** to kwalifikacja prawna czynu⁵. Warunkiem zatem uznania osoby za winną popełnionego przestępstwa jest stwierdzenie przez sąd – w zakresie podstawy faktycznej – tożsamości czynu zarzucanego przez oskarżyciela w akcie oskarżenia i przypisanego następnie przez sąd w wyroku, co w praktyce bynajmniej nie należy do zadań łatwych. Niemniej jednak nauka prawa karnego procesowego wypracowała pewne kryteria wyłączenia tożsamości czynu pozwalające ustalić, chociaż tylko w sposób negatywny, relację pomiędzy czynem zarzucanym a czynem przypisanym. **Tożsamość czynu** jest zatem wyłączona, gdy: a) nastąpiła zmiana osoby sprawcy, b) nastąpiła zmiana dobra prawnego (przedmiotu ochrony), c) nastąpiła zmiana osoby pokrzywdzonej i równocześnie wystąpiła jakakolwiek różnica dotycząca miejsca czynu, czasu czynu, przedmiotu wykonawczego lub ustawowych znamion czynu⁶. Konsekwencją stwierdzenia nieidentyczności czynu jest negatywne orzeczenie w dotychczasowym przedmiocie czynu, czyli umorzenie lub uniewinnienie w zależności od układu procesowego, co w konsekwencji oznacza, że nie ma przeszkód prawnych do uruchomienia nowego postępowania karnego o nowy ujawniony w toku postępowania czyn.

Z rodzajem odpowiedzialności prawnej jako przedmiotu procesu karnego wiąże się **rodzaj procesu karnego**. Z tego względu wyróżnia się **proces zasadniczy**, dotyczący odpowiedzialności karnej oraz tzw. **akcję cywilną**, odnoszącą się do odpowiedzialności cywilnej, która obecnie, po likwidacji w 2015 r. instytucji powództwa cywilnego w procesie karnym, może przybrać następujące formy:

1. **obowiązek naprawienia szkody**, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (art. 46 § 1 k.k.)⁷;
2. **orzeczenie nawiazki**: jeżeli orzeczenie wskazanego wyżej obowiązku naprawienia jest znacznie utrudnione – w wysokości do 200 000 złotych na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiazkę na rzecz osoby najbliższej,

⁵ J. Grajewski, *Prawo karne procesowe 2011*, s. 4.

⁶ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny 2020*, s. 31; M. Cieślak, *Polska procedura 2011*, s. 244–245; K. Dudka, H. Paluszkiewicz, *Postępowanie karne 2018*, s. 37; J. Skorupka, *Pojęcie procesu karnego [w:] System Prawa Karnego Procesowego*, t. 1, cz. 1: *Zagadnienia ogólne*, s. 119; A. Kaftal, *Prawomocność wyroków sądowych w polskim prawie karnym procesowym*, Warszawa 1966, s. 224 i nn. Zob. również: Wyrok SN z dnia 27 lutego 2002 r. II KKN 17/00, OSNKW 2002, z. 7–8, poz. 55.

⁷ Kodeks karny przewiduje formę bezwzględnie obligatoryjną tego obowiązku (art. 67 § 3 k.k.), względnie obligatoryjną (art. 46 § 2 k.k.) oraz fakultatywną (art. 72 § 2 k.k.).

której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu (art. 46 § 2 k.k.);

3. **możliwość orzeczenia nawiązki** na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej w razie skazania sprawcy za umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu albo za inne przestępstwo umyślne, którego skutkiem jest śmierć człowieka, ciężki uszczerbek na zdrowiu, naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia (art. 47 § 1 k.k.);
4. **orzeczenie nawiązki** przez sąd w wysokości co najmniej 10 000 złotych, w razie skazania sprawcy za przestępstwo określone w art. 173, 174, 177 lub w 355, jeżeli sprawca był w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia, na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu (art. 47 § 3 k.k.);
5. **możliwość orzeczenia przez sąd nawiązki** na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w razie skazania sprawcy za przestępstwo przeciwko środowisku (art. 47 § 2 k.k.);
6. **możliwość orzeczenia przez sąd nawiązki** w wysokości do 1 000 000 złotych na rzecz pokrzywdzonego lub Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej w przypadkach, o których mowa w art. 44a § 4–6 k.k.;
7. **możliwość orzeczenia przez sąd nawiązki** na rzecz pokrzywdzonego, Polskiego Czerwonego Krzyża albo na inny cel społeczny wskazany przez pokrzywdzonego w razie skazania za pomówienie – art. 212 § 3 k.k. czy zniewagę popełnioną za pomocą środków masowego komunikowania (art. 216 § 4 w zw. z § 2 k.k.);
8. **orzeczenie nawiązki** na rzecz pokrzywdzonego w razie skazania za wyrąb drzewa albo za kradzież drzewa wyrąbanego lub powalonego, w wysokości podwójnej wartości drzewa (art. 290 § 2 k.k.);
9. **możliwość orzeczenia świadczenia pieniężnego** wskazanego w art. 39 pkt 7 k.k. na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej w przypadku odstąpienia od wymierzenia kary oraz innych wskazanych w ustawie wypadkach (art. 43a § 1–2 k.k.).

Ustawodawca w celu uniknięcia sytuacji, w której w związku z tą samą szkodą dochodzi do wydania dwóch tytułów egzekucyjnych, wprowadził w przepisie art. 415 § 1, zdanie 2 k.p.k. tzw. **klauzulę antykumulacyjną**, w myśl której nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę nie orzeka się, jeżeli

roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono⁸.

1.3. Funkcje procesu karnego

Podstawową funkcją procesu karnego jest **realizacja norm prawa karnego materialnego**, przy czym owa realizacja wymaga ustalenia: a) faktu popełnienia przestępstwa, b) stopnia jego szkodliwości społecznej, c) osób, które wzięły udział w jego popełnieniu – z uwzględnieniem stopnia ich winy oraz innych okoliczności mających wpływ na zakres ich odpowiedzialności, d) stwierdzenia faktu popełnienia przestępstwa przez konkretną osobę, e) wymierzenie konkretnej kary oraz jej realizacji⁹. Oprócz funkcji realizacji norm prawa karnego materialnego, cel postępowania karnego w postaci przyczyniania się do zapobiegania popełnieniu przestępstw oraz umacniania poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego pozwala na wskazanie **funkcji wychowawczo-profilaktycznej** (art. 2 § 1 pkt 2 *in fine*). Z kolei treść przepisów art. 18, 19, 21 i 23 k.p.k. pozwala też wskazać szczególny refleks tej funkcji, jaką jest instytucja tzw. sygnalizacji procesu karnego¹⁰.

Niezależnie od powyższego ujęcia autorstwa Mariana Cieślaka problemu celów i odpowiednio funkcji procesu karnego, w doktrynie – jako cele procesu karnego – wskazuje się również osiągnięcie dwóch stanów sprawiedliwości: **osiągnięcie stanu sprawiedliwości prawnomaterialnej** (gdy do konkretnego czynu ludzkiego zostanie zastosowany właściwy przepis prawa karnego materialnego) oraz **osiągnięcie stanu sprawiedliwości proceduralnej** (sytuacja wewnętrznego przekonania osoby uwikłanej w proces karny,

⁸ Zob. też R. Stefanicki, *Klauzula antykumulacyjna. Wybrane problemy związane z jej stosowaniem*, Prok. i Pr. 2019, nr 4, s. 109. Na marginesie należy również podzielić pogląd wyrażany w literaturze przedmiotu, że prawnokarne instytucje akcji cywilnej wraz z postępowaniem mediacyjnym oraz konsensualnymi sposobami zakończenia postępowania karnego stanowią środki realizacji idei sprawiedliwości naprawczej (*restorative justice*). Zob. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny 2020*, s. 35; D. Szumiłło-Kulczycka, *Proces karny a idea sprawiedliwości naprawczej* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 1, cz. 2: *Zagadnienia ogólne*, s. 378–380.

⁹ M. Cieślak, *Polska procedura 2011*, s. 13–14.

¹⁰ Na przykład art. 19 § 1 k.p.k. stanowi: „W razie stwierdzenia w postępowaniu karnym poważnego uchybienia w działaniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, zwłaszcza gdy sprzyja ono popełnieniu przestępstwa, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, zawiadamia o tym uchybieniu organ powołany do nadzoru nad daną jednostką organizacyjną, zaś w razie potrzeby także organ kontroli. Policja powiadamia prokuratora o ujawnionych przez siebie uchybieniach. Zob. też: J. Karaźniewicz, *Instytucja sygnalizacji w polskim procesie karnym*, Toruń 2015, s. 73.

że organy procesowe zrobiły wszystko, by prawu stało się zadość, postępując w stosunku do niej zgodnie z prawem, sumieniem i w najlepszej woli)¹¹.

1.4. Proces karny a postępowanie karne

W nauce procesu karnego nazwa „proces karny” używana jest synonimicznie z nazwą „postępowanie karne”, przy czym, jak zauważa M. Cieślak, nazwy „proces karny” warto używać dla procesu karnego ujmowanego jako całość wskazanego wyżej przebiegu zmierzającego do realizacji norm prawa karnego materialnego w konkretnym przypadku. Natomiast „postępowanie karne” przydatne jest w sytuacji, gdy o przebiegu procesowym mówi się w sposób ogólny lub też w odniesieniu do jakiegoś fragmentu tego przebiegu¹².

2. Pojęcie prawa karnego procesowego

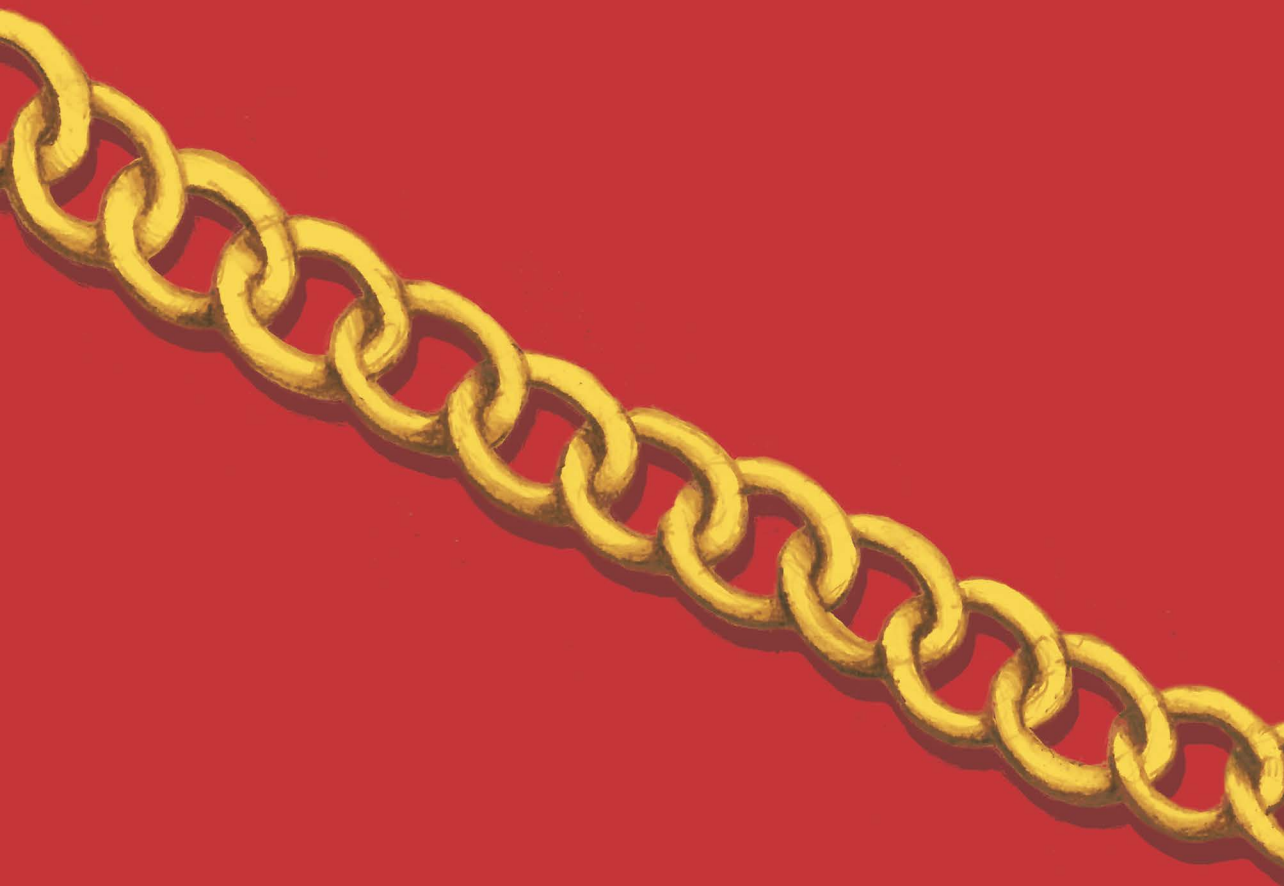
2.1. Prawo karne procesowe i jego funkcje

Prawo karne procesowe to zespół przepisów prawnych regulujących proces karny w rozumieniu wyżej podanym. Co prawda, jest możliwa sytuacja, w której przebieg ten będzie się toczył nie według reguł określonych przez prawo, a przykładowo według reguł swobodnie przyjętych przez uczestników postępowania, ale nie trudno wyobrazić sobie możliwe negatywne, ze społecznego punktu widzenia, skutki takiego stanu rzeczy. Dlatego też argumentem przemawiającym jednak za prawną reglamentacją przebiegów karnoprosesowych są właściwe prawu karnemu procesowemu jego funkcje, takie jak: **porządkująca (regulacyjna), instrumentalna (prakseologiczna) i gwarancyjna**.

Naczelną ideą prawa, nie tylko prawa karnego procesowego, jest zachowanie czy też wprowadzenie określonego porządku w danej dziedzinie stosunków społecznych. Proces karny to przebieg skomplikowany, złożony z wielu czynności i zdarzeń procesowych o różnym charakterze, wikłający weń wiele podmiotów, których role w tym przebiegu powinny być w miarę

¹¹ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny 2020*, s. 26–27 oraz J. Grajewski (red.), *Prawo karne procesowe 2011*, s. 2. Zob. też J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 201, s. 64–88.

¹² M. Cieślak, *Polska procedura 2011*, s. 10; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne 2014*, s. 41; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny 2020*, s. 23; J. Skorupka, *Pojęcie procesu karnego [w:] System Prawa Karnego Procesowego*, t. 1, cz. 1: *Zagadnienia ogólne*, s. 114–115.

Krzysztof Woźniewski – profesor Uniwersytetu Gdańskiego, doktor habilitowany nauk prawnych, kierownik Zakładu Kryminalistyki i Prawa Dowodowego w Katedrze Prawa Karnego Procesowego i Kryminalistyki na Wydziale Prawa i Administracji UG; autor kilkudziesięciu opracowań naukowych (w tym monografii) oraz dydaktycznych z zakresu prawa karnego procesowego.